

# A „fasisztoid mutáció” sikere?

VISSZHANG - LXI. évfolyam, 5. szám, 2017. február 3.

Megtisztelő, hogy Ungváry Rudolf – elsőként, de remélhetőleg nem utolsóként – kemény és érdemi bírálatban részesítette az Orbán-rendszerről, illetve annak kommunikációjáról szóló nézeteimet, beleértve a rezsimmel szembeni küzdelem lehetőségeit is (*A maffiaállam sikere, ÉS, 2017/4., jan. 27.*). Mindazonáltal úgy vélem, hogy írásában több értelmezési szint is összekeveredik, melyeket fontosnak tartanék világosan elhatárolni egymástól – mégpedig annak megfelelően, hogy *mi a célja*, mi az értelme a gondolkodásunknak.

Érdekfeszítő kutatási kérdések százait lehet megfogalmazni az Orbán-rendszerrel kapcsolatban. Ha viszont alapvetően olyan módon szeretnénk vizsgálni, hogy az eredményeinknek *valami gyakorlati hasznuk* is legyen, nos, akkor úgy látom, mindössze háromféle célt, illetve azok nyomán három szintet érdemes megkülönböztetnünk. Ez a három a viselkedési, a diszkurzív és az instrumentális szint.

A *viselkedési szint* a rendszer működésének minél pontosabb és részletesebb föltárását és leírását célozza, tehát annak megértését, miben élünk, és az pontosan hogyan működik. Ennek ismerete egyfajta modellezésre ad lehetőséget: minél feszesebb egy leírás, annál pontosabban jósolhatjuk meg vele, hogy egyes eltervezett lépésekre hogyan reagál majd a hatalom. Ez elengedhetetlen eleme a stratégiaalkotásnak. A *diszkurzív szint* azokat a kommunikációs paneleket vizsgálja, melyeket az Orbán-rezsim használ, illetve azt a folyamatot próbálja meg megérteni, amely során a rendszer a viselkedését láthatatlanítja és a választóit elcsábítja. Mindez az ellenkommunikáció megtervezése miatt fontos, illetve azért, hogy – Ungváry kifejezésével élve – föl tudjuk örölni a láthatatlanítást magát. Végül azokat az elméleteket, melyek az egyes rendszermagyarázatokat – mint amilyen a „maffiaállam” vagy a „fasisztoid mutáció” – nem az előző két szint tudományos leírásaként, hanem politikai eszközként, a kommunikációs csatározásokban forgatható fegyverként fogják föl, *instrumentális szintűnek* nevezem.

Melyikhez mit ad hozzá Ungváry elmélete? Kezdve az első szinttel, Ungváry említett bírálata szerint igazságtalan szociológiai részletességet számon kérni a „fasisztoid mutáción”, hiszen az egy olyan politikaelmélet, amely „*a konkrét dolgok lényegét tartalmilag, az elmélet szintjén [ragadja] meg*”. Fölmerül a kérdés: mi a dolgok *lényege*? Ennek eldöntése klasszikusan szubjektív, politikai értékítéletet igénylő dolog. G. Fodor Gábor például, aki, mint ismeretes, egy Ungváryétól eltérő értékrendet képvisel, úgy látja, hogy a rendszer lényege „az önbecsülés”, amely szakítást jelent a 2010 előtt dívó „lebeszélés kultúrájával”, a Nyugathoz való igazodással, illetve azzal, hogy a nemzeti érdeket másodrendűnek tekintik a „*merjünk kicsik lenni!*” jelszavával. Mint blogjában kifejti, az Orbán-rendszerben „az önbecsülés a rendezőelve mindannak, ami történik”: ez „*határozza meg a politikai célt (gyenge országból erős Magyarországot csinálni), a változtatások értelmét (hogy a saját erőforrásaik fölött a magyarok saját maguk rendelkezzenek), az átalakítások irányát (hogy állami juttatások helyett mennél több ember éljen munkából – mert az önbecsülésért mindig meg kell dolgozni)*” és így tovább. (*Önbecsülés. In: GFGblog*) Persze: ahogy vélhetően az *ÉS* olvasói többségének megítélésével, úgy az én *szubjektív* nézeteimmel sem találkozok ez a meglehetősen pozitív képet festő értékelés. De hogy *objektíve* meg tudnám-e mondani, hogy vajon az önbecsülés vagy inkább a vezérelv, a hűségelv és a nem a mienk kirekesztése alkotja-e a rendszer lényegi attitűdjét? Nos, nem. Ez a politikai hitviták szintje.

Ha viszont visszatérünk a viselkedési szint kiindulópontjához, akkor nem látszik célszerűnek az egyes rendszerelemek ilyen értékelvű hangsúlyozása. Ezzel pusztán egy új szintet vezetnénk be, rámutatva mondjuk a maffiaállam fasisztoid – vagy éppen önbecsülő – jellegére, amivel tényleg nincs „kétségbe [...]”

vonva a szociológiai elemzés”, de nem is adunk hozzá semmit – sőt csak fölöslegesen bonyolítjuk tovább. Occam jó öreg borotváját kell itt elővenni: két, az adott jelenséget egyformán jól leíró magyarázat közül azt érdemes választani, amelyik az egyszerűbb. Ha a „*fasiszoid mutáció*” nem magyaráz a rendszerből semmi újat a „maffiaállamhoz” képest, csak a már ismert és megnevezett jelenségekre aggatja rá pluszban a saját kifejezéseit, akkor mégis mi értelme van használni?

Ungváry bírálatában kifejti, hogy ha a viselkedési szinten nem is, de a diszkurzív szinten fontos dolgokra világít rá az ő „történelmi, politikaelméleti és kulturális” magyarázata. Szerinte a maffiaállam szociológiai leírása nem veszi figyelembe, hogy Orbán – ha hisz benne, ha nem – „ideológiát képvisel”. Az orbáni kommunikáció alapját jelentő ún. nemzeti narratíva „alapvetően világnézet”, amelyet ha „diskurzuson kívül”, a narratíva értelmezési keretéből kilépve vizsgálunk, akkor Ungváry szerint láthatjuk, hogy ez „*a fasisztoid rejtőzködés adekvát formája*”, amelyből „*a demokrácia elleni lázadás jellegzetesen szélsőjobboldali logikája is következik*”.

Ungváry itt alapvetően két dolgot tesz. Az egyik, hogy azonosítja, elnevezi az orbáni narratívákat: rámutat, hogy Orbán érvei, illetve azok logikai szerkezete hasonlít a fasiszták által használt érvelésre, ilyenformán pedig az orbáni narratívát ideológiának, sőt fasisztoid világnézetnek kell neveznünk. Ez így technikailag igaz is lehet, de a kérdés, hogy *célravezető-e a diszkurzív szint értelmében* ez a megállapítás, a válaszom pedig az, hogy nem. Ha az orbáni kommunikáció működését akarjuk megérteni, akkor annak a konkrét tartalmát kell megvizsgálnunk. Annak fölismerése, hogy egyébként máshol is megjelentek hasonló érvek, a jelenlegi tartalomról semmit nem árul el, ahogy az a név sem, amivel az érvelést magát a „diskurzuson kívülről” ellátjuk. Ami fontos, hogy lássuk, pontosan milyen érvek hangzanak el az orbáni kommunikációban, milyen azoknak az egymáshoz való viszonya, hogyan állnak össze együtt egy rendszerré, illetve világnézetté, és végül hogyan hozzák létre magát a láthatatlanító hatást. Ezeket vezettem le a *Magyar Polip 3*-ban, ahol bevezettem ugyan olyan gyűjtőneveket az egyes érvhálókra, mint a „nemzeti-narratíva”, de ezeket csak kényelmi szempontból, a hivatkozást megkönnyítendő találtam ki, egyéb jelentést nem tulajdonítottam nekik. A tartalom az érdekes, annak minden részletével, nem pedig a címke, amit ráaggatunk.

A másik, amit Ungváry a diszkurzív szinten tesz, az az előző eljárással szemben nem haszontalan, hanem hibás: úgy véli, hogy Orbán egyértelműen a fasizmus szókészletét használja, úgyhogy a „nemzetről” vagy még például az „idegenszerű” ellenfelekről szóló kijelentéseket a fasiszta ideológia kontextusában értelmezi. Az ilyen vizsgálódás eredményei nagyjából olyanok, mint ha egy angol párbeszéd szavait a magyar nyelv kontextusában próbálnánk meg értelmezni, és a számos „is” szó láttán azt a következtetést vonnánk le, hogy ezek az angolok mániákus kötőszóhasználók. Ahogy a magyar nyelv mint kontextus nem releváns, mert *testidegen* egy angol diskurzusból (tudniillik az angolok az „is”-t nem kötőszóként, hanem létigeeként használják), úgy a fasizmus nyelvének használata egy „fidesznyelven”, azaz a nemzeti-narratíva értelmében zajló diskurzus vizsgálatához is hasonló abszurdításokhoz és a diskurzus teljes félreértéséhez vezet. Ungváry egy alapvető sorrendiséget szeg meg: előbb meg kell értenünk, hogy ami elhangzott, az a maga kontextusában – amit Orbán és az ő hívei, a láthatatlanítás alanyai használnak – mit jelent, és csak ez alapján vonhatunk le (a diskurzusukon kívül állva) következtetéseket. Másként mindig csak azt fogjuk találni, amit a saját értelmezési kereteink sugallnak: azt, amit tulajdonképpen látni szeretnénk, és nem azt a diszkurzív képet, ami több mint kétmillió választó szemét eltakarja.

Ungváry megközelítése célszerűtlen tehát az Orbán-rezsim vizsgálatának viselkedési és diszkurzív szintjén egyaránt. De mi a helyzet az instrumentális szinttel? *Politikai eszközként* jobban működne a „*fasisztoid mutáció*”, mint a „maffiaállam”? Ungváry szerint igen. Bírálatának jelentős – és a szélesebb közönség számára talán legizgalmasabb – része arról szól, hogy a maffiaállamozás „politikai eredménye” meglehetősen siralmas. Mint írja, bár „*csattanós a szlogen*”, és „*másolódik is, akárcsak a DNS molekula*”, a korrupció hangsúlyozása „*annyira nem mélységi, hogy még a hívek egy része is így látja, sőt – a többség szerint az ellenzék is ezt csinálná, ha kormányra kerülne. [...] A »minden politikus korrupt« inkább erősíti a rendszert*”, mondja Ungváry, és ebben igaza is van. Csakhogy ez nem az, amiről Magyar Bálint beszél. A

„maffiaállam” alaptól nem lenne hatástalan eszköz; csak akkor az, ha – mint az ellenzéki térfél szereplőinek túlnyomó többsége – következetlenül és *nem rendeltetésszerűen* használják.

A maffiaállam-elmélet nem egyetlen vád vagy szó, hanem egy nyelv, illetve a fentebbi szóhasználat szerint: narratíva. Tucatnyi új szó, valamint érvek és összefüggések sűrű hálóját, melynek segítségével az Orbán-rezsim alatt történtek, legyen szó a lenyúlásoktól kezdve a fékek és ellensúlyok absztrakt elvein át a gazdaság- és szociálpolitika bármely aspektusáig vagy bármilyen botrányig, egy közös keretben, egymással összefüggésben elbeszélhetők. Ez a keretezés, amit az újszerű szókészlet (tranzitállamosítás, bandaháború stb.) is illusztrál, tenné lehetővé, hogy ne lehessen összemosni a „maffiaállam” kritikáját a 2010 előtti időszak „mutyijaival”. De a maffiaállam-elmélet nyelvként való használata messze túl is mutat a korrupciós vád szajkózásán; a három Polip-kötet sem azért mintegy másfél ezer oldal, mert azt ismételgetjük, hogy „a rendszer urai korrumpáltak, állami szinten maffiózók, hazudnak, lopnak, csálnak”. A sorozat tanulmányai pontosan azt mutatják be, hogy a rendszer egyes részterületein miként érvényesül a maffiaállami logika, illetve az instrumentális szint értelmében: hogyan lehet az ezekhez a területekhez kapcsolódó ügyekről a maffiaállam narratíváján belül összefüggően beszélni.

Ez a már elvégzett aprómunka az egyik, amivel Ungváry elmélete – amelyre a pozíciója miatt föltűnést keltő McCain szenátorral szemben nem önálló vádként, hanem nyelvként lenne érdemes tekintenie – nem rendelkezik, és így hátrányban van a „maffiaállamhoz” képest. (Sőt ez valószínűleg nem is behozható, mert a „fasisztoid mutáció” a viselkedési szinten jóval kevésbé részletes.) A másik hátránya, hogy bár talán valóban harsányabb, a „fasiszta” jelzőt a baloldal már elhasználta, kiterjesztve azt mindenkire, aki megkérdőjelezte a politikai korrektség vagy más balos projektek abszolút erkölcsi helyességét. Ez ellen pedig a kormányoldal már rég kidolgozta a válaszait, amelyekkel könnyedén el tudná hárítani a „fasisztoid mutáció” fogalmi keretét is, a „liberális túlérzékenység” és a „dogmasértés miatti hiszti” számlájára írva azt. A „maffiaállam” azonban *fölülkeretezi* a Fidesz nemzeti-narratíváját, új jelentést ad a fogalmainak: „amit erős Magyarországnak neveznek, az a gazdasági és politikai hatalom erősebb koncentrációja, amit nemzetnek, az a »politikai család«, a klientúra hálózatrendszere”. (Lendvai Ildikó: *A Keresztapa és ellenzéke*, NOL, 2015. dec. 16.) Az ilyen és ehhez hasonló érvek, illetve a rezsimbéli történések ezek általi, maffiaállam-nyelven való elbeszélése az, ami ténylegesen föllőrné a láthatatlanítást, lerántva a leplet a Keresztapa és rendszere valódi természetéről.